

Dalibor Vrgoč

Sveučilište obrane i sigurnosti "Dr. Franjo Tuđman"

dalibor.vrgoc@sois-ft.hr

Hrvatsko vojno nazivlje u predšulekovskim vojnim priručnicima*

Bogoslava Šuleka nizom se njegovih domobranskih priručnika izdanih u razdoblju 1870. – 1875. smatra utemeljiteljem hrvatskoga vojnog nazivlja. Riječ je o dvadesetak vojnih knjižica koje je Šulek preveo s mađarskoga jezika. Međutim, ovo istraživanje ukazuje na postojanje dosad, po svemu sudeći, neistraženih predšulekovskih domobranskih priručnika koji nisu ostali samo na razini pokušaja. Objavljeni su pod pseudonimom kao službeni priručnici u Vojnome Sisku i Zagrebu u razdoblju 1868. – 1874. U radu se istražuje geneza njihova objavljivanja i autorstvo, a s terminološkoga se gledišta njihova leksička građa uspoređuje sa Šulekovim terminološkim inovacijama. Istraživanjem je utvrđeno, također, kako prijevodi nekih važnih priručnika koji su u literaturi bili pripisivani Šuleku nisu njegovo djelo, nego domobranskoga visokočasničkog kadra. Predmet su istraživanja i dva hrvatska vojna priručnika koja sežu još dublje u prošlost – rukopisni kajkavski vojni priručnik *Exercitium* s kraja 18. stoljeća te prvi poznati službeni vojni priručnik tiskan na hrvatskome jeziku 1811. u Karlovcu u vrijeme Napoleonovih Ilirskih pokrajina – *Mushtranje*. Uz moguću iznimku kajkavskoga *Exercitiuma*, svi su priručnici nastali kao prijevodi izvornika napisanih na njemačkome, mađarskome i francuskome jeziku, tako da su ti dokumenti vremena također prvorazredni i autentični izvori za terminološka i kontaktološka istraživanja.

Ključne riječi: vojno nazivlje, Bogoslav Šulek, Stjepan pl. Šašić-Kirinski, Ivan Vuković, *Mushtranje*, *Službovnik*, vojni priručnici

* Ovaj je rad proširena i prerađena inačica poglavlja iz doktorskoga rada pod naslovom Terminološki aspekti stvaranja hrvatskoga vojnog nazivlja.

1. Uvod

Olimpozantnome je stvaralaštvu te leksikografskoj i leksičkoj baštini Bogoslava Šuleka posljednjih desetljeća mnogo i temeljito pisano te je danas u znanstvenoj literaturi taj „jezikoslovni virtuoz“ 19. stoljeća (Pranjковиć 2006: 131) zaslužen ovjenčan naslovom „oca hrvatskoga znanstvenog nazivlja“ (Gostl 1995). Uz čitav raspon njegovih područja zanimanja i djelovanja, u nekima je osobito prednjačio. Posebno se to odnosi na izgradnju nazivlja niza znanstvenih disciplina, ponajprije onih prirodoslovnih. Međutim, Šulekov se spomenuti naslov može za potrebe ovoga rada preformulirati u „otac (i) hrvatskoga vojnog nazivlja“. Naime, Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. ustrojeno je kraljevsko ugarsko-hrvatsko domobranstvo s hrvatskim kao službenim (njem. *Dienstsprache*) i zapovjednim jezikom (njem. *Kommandosprache*) (Samardžija 2004: 108). To je rezultiralo epohalnim Šulekovim postignućem ustrojava hrvatskoga vojnog (domobranskog) nazivlja te njegova kodificiranja nizom službenih vojnih priručnika koje je Šulek preveo s mađarskoga jezika.¹ Nesumnjivo, Šulek je jedan od vodećih jezikoslovnih protagonista druge polovice 19. stoljeća na čijim leksikografskim i terminografskim inovacijama i dosezima počiva današnje hrvatsko nazivlje. Bez njegovih kapitalnih terminoloških prinosa, no i onih Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića na čiji se *Němačko-ilirski slovar* (1842.) Šulek oslanjao (Frančić i Petrović 2016: 98), hrvatsko bi vojno nazivlje bilo nezamislivo.²

No, konkretnim uvidom u spomenute Šulekove vojne priručnike, impresumski je nemoguće ustanoviti da su posrijedi njegovi prijevodi. Naime, Šulek se nigdje ne navodi kao prevoditelj.³ Tek zahvaljujući nekrologu njegova prijatelja, akademika Josipa Torbara, godinu dana po Šulekovoј smrti, 1896. doznajemo kako se

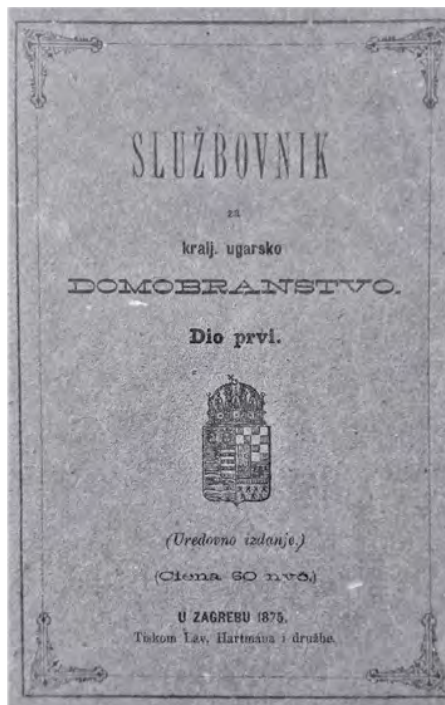
(...) Šulek lati posla i prevede za kratko vrijeme do 20 takovih knjižica. Cijeli dakle domobranski pravilnik i naredbenik je Šulekov posao, te se čovjek mora diviti njegovoj vještini, kojim je nespretne i razvučene izraze tuđih jezika znao zaodjenuti lijepim i jednostavnim hrvatskim oblikom. Imajući ovakav osnov, nije već mučan posao na njem dalje graditi (Torbar 1896: 176).

¹ Riječ je o dvadesetak službenih vojnih priručnika – vježbovnika, obučevnika, naredbenika, pravilnika – koje je, nakon molbe tadašnjega zapovjednika Kraljevskoga hrvatskog domobranstva generala Miroslava Kulmera starijega, Šulek preveo s mađarskoga jezika.

² Rječnik Mažuranića i Užarevića bilježi više od 500 polaznih njemačkih natuknica vezanih uz vojništvo i ratovanje, dok Šulekov više nego dvostruko – njih oko 1200. Uzmu li se u obzir i brojne unutarnatukničke fraze, kolokacije, sintagme i sveukupne pojavnice, taj broj doseže više tisuća. Dovoljno je dodati da Šulek samo pod natuknicom *Krieg* i pripadajućim izvedenicama (*Krieg*=) navodi više od 160 (!) njemačkih polaznih leksema.

³ O poslovličnoj Šulekovoј samozatajnosti i njegovoj tradiciji ‘nepotpisivanja’ vlastitih radova i intervencija dovoljno govori podatak o ‘pohrvaćenju’ verziji Novoga zavjeta Vuka St. Karadžića iz 1877. koju je upravo Šulek ‘pohrvatilo’ (Vince 1990). O Šulekovoј skromnoj suzdržanosti i samozatajnosti usporedi npr. Badurina (1998: 28).

Maixner i Esih 1952. donose iscrpan popis Šulekove bibliografije radova prema kojoj Šulek u *Plodovima moga pera*,⁴ među ostalim, navodi i kojih je točno vojnih priručnika bio prevoditelj u razdoblju od 1870. do 1874. Činjenica opsežnosti i terminološke razrađenosti Šulekove vojnoterminografske građe i njegova leksikografskoga autoriteta nametala je kasnije u literaturi pretpostavku kako je taj naturalizirani Hrvat preveo još neke ključne priručnike za domobranstvo i nakon 1874. Tako Vince (1990: 564), pozivajući se na nekrolog Josipa Torbara, u popis Šulekovih prijevoda uključuje i opsežni *Službovnik za kr. ug. domobranstvo* (I. i II. dio) iz 1875., sa zadržkom kako ne može „pouzdana reći da li je sve to preveo Šulek, ali će najveći dio biti njegov“. Na istome tragu Pranjeković (2006: 127) izrije kom spominje *Službovnik* misleći da „nema sumnje kako je Šulek preveo i *Službovnik za kr. ug. domobranstvo* koji je u dva omašna sveska objavljen 1875. godine“ s pravom naglašavajući kako „bi se tim publikacijama trebalo posebno zabaviti“.

Slika 1. Vojni priručnik *Službovnik za kraljevsko ugarsko domobranstvo*, dio prvi (1875.), naslovnica prvoga izdanja, preveo natporučnik Ivan Vuković (iz privatne zbirke autora)

Međutim, ovim je istraživanjem utvrđeno kako *Službovnik* (ukupno 600 stranica u dva sveska) ipak nije plod Šulekova pera, nego „prievod nadporučnika i profesora Vukovića u vojničkoj akademiji Ludovicejskoj u Pešti“ (*Vienac*, 40, 2. listopada 1875.). Riječ je o domobranskome časniku Ivanu Vukoviću⁵ (1846. – 1927.), u to doba jednomo od hrvatskih nastavnika na netom osnovanoj Kraljevskoj ugarskoj domobranskoj akademiji *Ludovika* u Budimpešti (Horel 2015: 87), kasnije general-pukovniku, a po umirovljenju 1904. titularnome podmaršalu (Schmidt-Brentano 2007).

Za složiti se s Pranjekovićem (2006: 127) kako taj *Službovnik* – dodajmo tomu i njegov autor – zaslužuje biti predmetom posebnoga komparativnog istraživanja, stoga se

⁴ Naslov Šulekova vlastoručnoga popisa njegovih djela do 1874. koji se čuva u arhivu HAZU-a (Maixner i Esih 1952: 34).

⁵ Istraživanjem je potvrđen i oblik s obiteljskim nadimkom, Ivan Vuković-Murković, vjerojatno zbog brojnosti nositelja prezimena Vuković.

on ovdje neće zasebno tematizirati i analizirati. U konačnici, da je niz autora različitih profila⁶ stajalo iza nepotpisanih prijevoda vojnih priručnika govori i podatak da se u istome broju *Vienca* iz 1875., uz Vukovića i još neke časnike ujedno i prevoditelje,⁷ spominje kako je *Ustrojne ustanove za opremljenu ugarsko-austrijsku vojsku. Treći diel: Naputak za vojničko opremanje po vodi* „preveo dr. Šulek iz magjarskoga po nalogu kr. ug. ministarstva za obranu zemlje“ (*Vienac*, 40, 2. listopada 1875.).⁸

Unatoč rečenomu, zasluge Šuleka za nazivlje raznih znanstvenih disciplina i struka, pa tako i vojne, ostaju bez presedana i nevjerojatnih razmjera. Čak i da je sve ostalo na njegova dva rječnika – *Němačko-hrvatskome rěčniku* iz 1860. i *Hrvatsko-njemačko-talijanskome rječniku znanstvenoga nazivlja* iz 1874./1875. – bilo bi gotovo dovoljno za sveukupno onodobno hrvatsko vojno nazivlje. Terminološkim uvidom primjerice samo u *Naredbenik*,⁹ koji je objavljivao kroz četiri godine te obaseže gotovo 750 stranica u petnaest svezaka formata 22x14 cm, impozantnost Šulekova rada ostaje bez premca. U pismu Petru Preradoviću datiranome ‘na Petrovo 1870.’ živopisno dočarava svoj trud (Maixner 1950: 73):

Zagreb na Petrovo 1870.

Ja sad evo već pol godine pod svoje stare dane bavim se samo vojničtvom, prevodeć za domobrance svekolike reglemente i normale. Posao je dakako vrlo dosadan, nego mi ga osladjuje pomisao koristi odatle po narod kličuće. Valja Vam znati, da je kod domobranstva hrvatski jezik služben u svih strukah vojničke uprave — sad neka se ukine vojnička krajina, eto nam prave narodne vojske, jer ćete mi dopustiti, da vladajući jezik stvara ponajviše i duh vojske. – Za koji dan ću Vam poslati prvi svežčić domobranskoga naredbenika, a prevedenih je već pet, nego se sporo štampa u Gajevoj tiskari...

Ipak, ovim se istraživanjem zadire dublje u hrvatsku vojnoterminografsku baštinu. S jedne strane, prvi ozbiljni i službeni počeci stvaranja hrvatskoga vojnog nazivlja dati-

⁶ Zanimljivo je, na primjer, kako Bogoslav Šulek u knjizi *Novovjekli izumi u znanosti, obrtu i umjetnosti: knjiga druga [sa sto šezdeset i pet slika i četiri priloga]* iz 1883., koju supotpisuju i Mijo Kišpatić te Ljudevit Rossi nije, kao što bi bilo za očekivati, bio zadužen za vojno-oružanu domenu, nego su to bili prirodoslovac Mijo Kišpatić (poglavlje *Puščani prah, puščani pamuk i dinamit*) i dugogodišnji domobranski časnik, no prije svega priznati botaničar Ljudevit Rossi (poglavlje *Ubojito oružje*).

⁷ U razdoblju 1871. – 1876. u *Viencu* se kao prevoditelji različitih domobranskih priručnika po njihovu objavljivanju mogu pronaći domobranski časnici: potpukovnik Stjepan pl. Šašić-Kirinski, natporučnik Ivan Vuković, računarski oficial kod kr. domobranstva Marko Tomićić, kapetan Eugen Rónai-Horváth von Uzsok, poručnik Juraj Grbačić.

⁸ To ne iznenađuje imamo li na umu kako je Šulek preveo i prva dva dijela toga priručnika: *Ustrojne ustanove za opremljenu ugarsko-austrijsku vojsku. Prvi diel: Ustrojben propisnik* (1873.) i *Ustrojne ustanove za opremljenu ugarsko-austrijsku vojsku. Drugi diel: Poslovník za viša zapovjedništva i stožere podignute vojske* (1875.).

⁹ *Naredbenik za kraljevsko hrvatsko-ugarsko domobranstvo*. Sv. 1. – 15. (1870. – 1873.).

raju iz doba Napoleonovih Ilirskih pokrajina (1810./1811.) objavljivanjem vojnih priručnika na hrvatskome jeziku. S druge strane, istraživanje ukazuje na postojanje dosad u znanstvenoj literaturi neistraženih predšulekovskih službenih domobranskih priručnika iz poslijenagodbena razdoblja, koji nisu ostali samo na razini pokušaja. Štoviše, tiskani su u Zagrebu i Vojnome Sisku u razdoblju od 1868. do 1874. Ovim se radom njihovo autorstvo precizno utvrđuje, a leksička građa evidentira i uspoređuje sa Šulekovim nazivljem. Zaključno, kad govorimo o prvim vojnim priručnicima na hrvatskome jeziku, ne smije se izostaviti i sačuvano rukopisno kajkavsko naslijeđe s prijelaza iz 18. u 19. stoljeće. U sljedećim se poglavljima podrobnije osvrće na razvoj hrvatske vojne terminografije od njezinih početaka do Šulekovih monumentalnih zahvata.

2. Prvijenac službene vojne terminografije (1811.)

Prvu službenu knjigu s hrvatskim vojnim nazivljem možemo smatrati *Regulament! Zaderxavajuchi Mushtranje, i Manovre Pishakah, od pervoga kolovoza 1791.* (U Karlovcu kod Gaspara Veisza Slovo-Tiskavcza z dopuschenyem Ztaryih 1811.).¹⁰ Riječ je o prijevodu francuskoga vojnog pravilnika koji sadržava vojne i taktičke vježbe pješakâ prema propisima od 1791.¹¹ (Samardžija 2015: 472). Priručnik je nastao u vrijeme Napoleonovih Ilirskih pokrajina kad je njihov generalni guverner maršal Auguste de Marmont 1810. imenovao posebno časničko povjerenstvo sa zadatkom da se francuski vojni propisi čim prije prevedu na hrvatski jezik.¹² Tako je nastao i ovaj priručnik namijenjen krajiškim pukovnijama pod francuskom vlasti. Priručnik, koji inače obaseže gotovo 600 stranica, preveden je u samo tri mjeseca (!) (Boppe 2004). U priručniku nigdje nije naveden prevoditelj, no Ivan Kukuljević Sakcinski u prvoj hrvatskoj znanstvenoj bibliografiji *Bibliografija hrvatska I. Tiskane knjige* (1860. – 1863.) pod brojem 1655 spominje taj priručnik s napomenom: „Ovu je knjigu preveo iz franceskoga, u društvu s nekim drugim pokojni Daniel Rastić, za onda kadet, a poslije general u Gospiću“ (Kukuljević Sakcinski 1860: 142).¹³ Taj se podatak kasnije u literaturi perpetuira jer ga bilježe i kroničari Karlovca Radoslav Lopašić i Rudolf Strohar te Vjekoslav Klaić u svojoj studiji o knjižarstvu u Hrvata, no neki od njih na-

¹⁰ U Ljubljani je 1810. na hrvatskome objavljen separat budućega priručnika *Regulament* pod naslovom *Skola soldata*.

¹¹ Naslov izvornika: *Règlement concernant l'exercice et les manoeuvres de l'Infanterie*, 1er Août 1791.

¹² U radu će se kod referiranja na priručnik rabiti naslov *Mushtranje* kako bi se nastavila tradicija nekolicine radova u kojima se obrađuje.

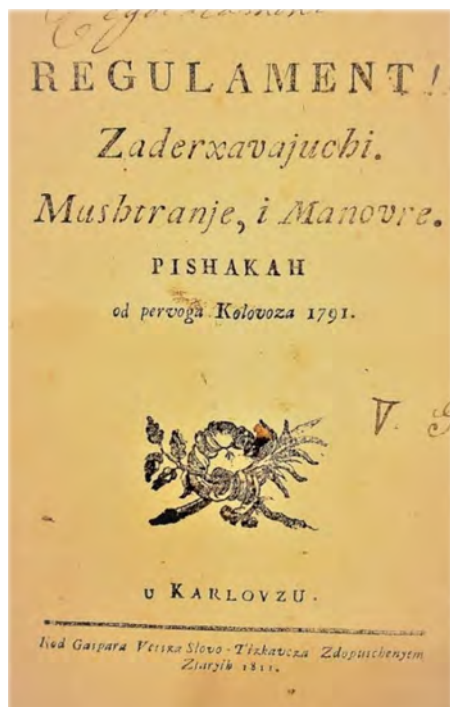
¹³ Rastić, Dane (Daniel), podmaršal u habsburškoj vojsci (Bunić kraj Korenice, 1794. – Gospić, 5. IV. 1853). Nakon izbivanja revolucije 1848. sudjelovao je u preustroju vojske u Hrvatskoj, 1849. bio je promaknut u čin general-bojnika te je ratovao zajedno s hrvatskim banom J. Jelačićem u Ugarskoj. Za zasluge u bitki kraj Tápióbitske je odlikovan 1849. Viteškim križem Marije Terezije. God. 1852. stekao je plemstvo, a 1853. čin podmaršala (URL 2).

vode Rastića kao jedinoga prevoditelja (Lopašić 1879: 73; Strohal 1906: 233; Klaić 1922: 28; Cuvaj 1910: 417).¹⁴

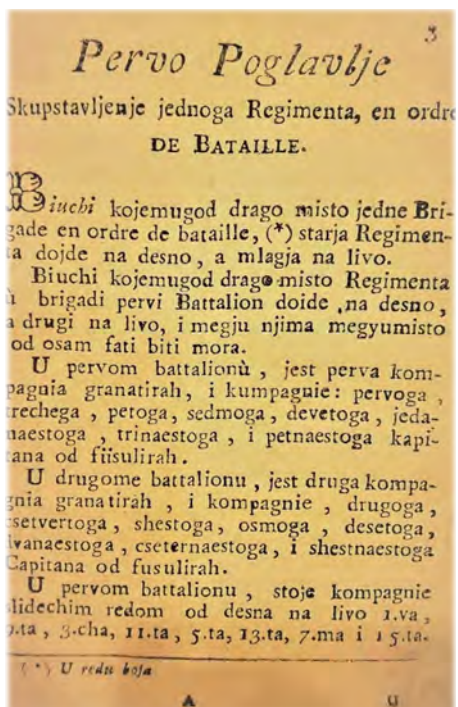
Sâm je priručnik presedan u hrvatskoj vojnoj terminografiji jer je riječ o prvoj službenoj vojnoj knjizi s hrvatskim vojnim nazivljem. Štoviše, Samardžija naglašava važnost ovoga djela ne samo za razvoj hrvatskoga vojnog nazivlja, nego „i za povijest hrvatskoga leksika i leksikografije jer u osamdesetak tisuća pojava (!) uz vojne nazive preuzete iz francuskoga predloška donosi obilje hrvatskih leksema, među kojima i niz posuđenih iz različitih vrela“ (Samardžija 2015: 472). Kolika je važnost ovoga terminološkog primarnog izvora govori podatak da je knjiga već tad bila prevedena na njemački, engleski i ruski jezik te neki njezini dijelovi na češki jezik.¹⁵ Kojim je sve zemljama ovim prijevodom hrvatski jezik stajao uz bok govori ne samo o vrijednosti ove knjige, nego i o znatnim terminološkim potencijalima onodobnoga, pravopisno i gramatički nestandardiziranoga hrvatskog jezika. Gotovo stotinu godina nakon njegova objavljivanja, Matko Laginja, istaknuti političar i preporoditelj iz Istre, 20. veljače 1908. na plenarnoj sjednici s austrijskom delegacijom pri raspravi o proračunu vojske podiže taj priručnik kao neprijeporan argument o dosezima hrvatskoga jezika i kad je vojni jezik posrijedi. Laginja naglašava kako „hrvatski narod ima i u vojnim stvarima nepobitno pravo, da se rabi njegov jezik“, pokazujući *Mushtranje* i čitajući nekoliko odlomaka iz njega kako bi dokazao da je „samo nekoliko riječi komande bilo francuski, a sve drugo krasan hrvatski jezik (Cuvaj 1910: 417). Ipak, iščitavanjem priručnika zamjetan je sraz već ustrojenoga i razrađenoga francuskog vojnog nazivlja i napora hrvatskoga autora u iznalaženju hrvatskih istovrijednica za brojne terminološke praznine. K tome, slovopis i pravopis priručnika karakteriziraju neujednačenosti i kolebanja, što ne začuđuje ako imamo na umu dinamiku njihova standardiziranja u hrvatskome jeziku, koje je tek predstojalo i proteglo se kroz čitavo 19. stoljeće (*pushka, puschka, zasztavnik, zasztavnik, vodja, vogja, wogja, kapral, kaparal, kaporall, caporal, capitan, kapitan*).

¹⁴ Nakon konzultiranja s priznatim stručnjakom za vojnokrajišku vojnu povijest, dr. sc. Dragom Roksandićem, suzdržani smo prema tvrdnji da je tada sedamnaestogodišnji kadet Rastić sâm uspio prevesti tako opsežnu, terminološki zahtjevnju knjigu i to u samo tri mjeseca. Roksandić smatra kako je lako moguće da mu je pri prijevodu pomagao netko od profesora Franjevačke gimnazije u Karlovcu ili da se služio njezinim njemačkim prijevodom iz 1800. Kako vidimo, i Kukuljević dodaje kako ju je Rastić preveo „u društvu s nekim drugim“.

¹⁵ Usp. URL 1.

Slika 2. Vojni priručnik *Mushtranje* (1811.), naslovnica dopuštenjem Damira Borasa¹⁶ (primjerak se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu sign. RIIC-16°-144 a, b, c)

Slika 3. Odlomak vojnoga priručnika *Mushtranje*, str. 3. (NSK sign. RIIC-16°-144 a, b, c)

Uvidom u čestotni rječnik *Mushtranja* koji je pripremila Iva Mandić,¹⁷ razvidno je da se prevoditelj/prevoditelji oslanjao na francuske nazive, osobito što se naziva činova, dužnosti i postrojbi tiče, no i da je posezao za hrvatskim leksičkim blagom, osobito u općejezični fond, što je ovdje ilustrativno prikazano:

¹⁶ Zahvale dr. sc. Damiru Borasu, rektoru Sveučilišta u Zagrebu, na ustupljenoj cjelokupnoj građi priručnika *Mushtranje* digitaliziranoga u sklopu znanstvenoga projekta 130464 *Hrvatska rječnička baština i prikaz rječničkog znanja*, čiji je glavni istraživač Damir Boras – <http://crodip.ffzg.hr>.

¹⁷ Zahvale Ivi Mandić na ustupljenoj građi i čestotnome rječniku priručnika.

MUSHTRANJE (1811.)

Domaća riječ	<i>bilexnik, bok, branik, cseta, cziv, duxnost, hitacz, hitnja, izvershenje, izvigjanje, kaxiput, konjanik, korak, koricze, krilo, naredba, nauk, nesricha, obicsaini korak, obrucs, odponacz, oganj, oklopnik, okolostanje, oruxje, pazka, pishak, poglavni, poleg, pomlja, pridnjak, puczanje, pucze, puklina, punjenje, pushka, putni korak, ratno vrime, sablja, redoputni, sdruxiti, shipka, sigurnost, sluxba, staj, stalish, stegno, straxa, utvergen, vatra, verstnost, vogja, zapovid, zapovidati, zastavnik, zastavonosha, zasztava, zasztavnik, zlamenje</i>
---------------------	---

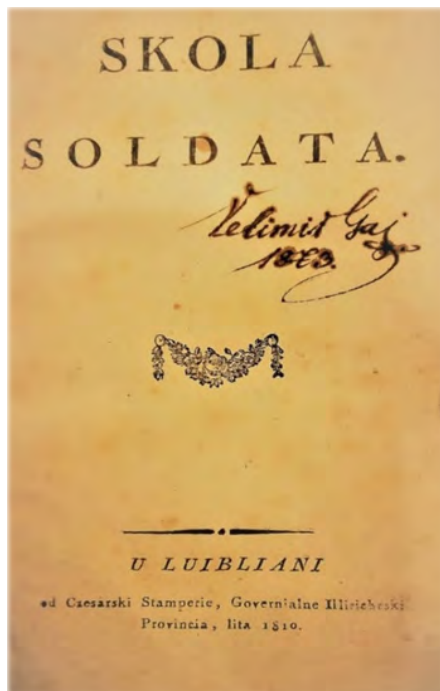
MUSHTRANJE (1811.)

Francuski predložak	<i>adjudant, a droit, alligniratisé, baganet, bataillon, csef, compania, defile, deploirati, distanzia, divisia, echelon, exerciranje, flankmarsh, flanka, frontmarsh, fundamenat, granatir, kaparal, kapitan, komanda, komandirati, kompagnia, manovar, marshirati, ordre de bataille, perpendicular, ploton, rang, regementa, regulament, rekrut, reteri-ranje, soldat, tempo, théorie</i>
----------------------------	--

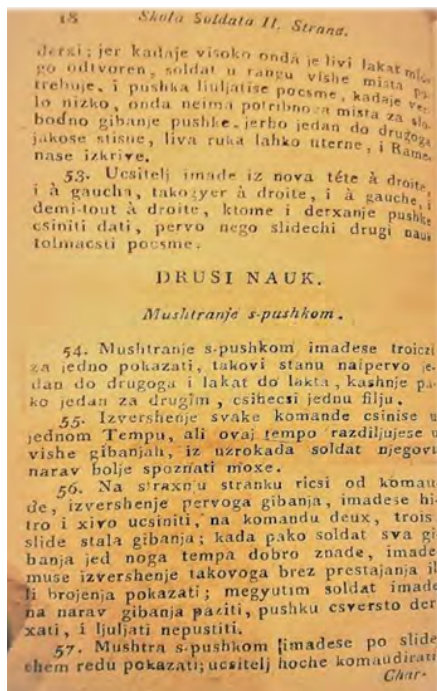
Uz riječi nastale prema francuskome predlošku i domaće riječi, potvrđene su i posuđenice iz turskoga, mađarskoga, njemačkoga i talijanskoga jezika:

MUSHTRANJE (1811.)

	TURCIZMI	GERMANIZMI	HUNGARIZMI	TALIJANIZMI
~izmi	<i>barut</i> <i>csakmak</i> (kremen, kresivo) <i>falja</i> (rupica za barut) <i>fishek</i> (patrona, naboj) <i>kundak</i> <i>nishan</i> <i>oroz</i> (okidač, odapinjač, upaljač)	<i>farba</i> <i>fertalj</i> <i>fest</i> <i>komshia</i>	<i>czipella</i> <i>sharaf</i>	<i>falinga</i> <i>kashtiga</i> (kazna)

Slika 4. Vojni priručnik *Skola soldata* (1810.), naslovnica dopuštenjem Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sign. RIIE-8°-135

Slika 5. Odlomak vojnoga priručnika *Skola soldata*, str. 18. NSK sign. RIIE-8°-135

Konačno, istraživanjem se došlo i do separata budućega priručnika *Mushtranje* (1811.), koji je objavljen u Ljubljani godinu ranije, odnosno 1810. Riječ je o tekstu koji je uz neznatne jezične zahvate uklopljen kao *Poglavlje drugo. Skola soldata*. u budući priručnik *Mushtranje*. Kukuljević Sakcinski ga također spominje u *Bibliografiji hrvatskoj* pod brojem 1839 s napomenom kako „...[je] ovo djelo već sada jako rijetko, a izdato je na zapovijed franceskoga vladanja“ (Kukuljević Sakcinski 1860: 157). O ova dva priručnika kraći osvrt napisao je i Franjo Bučar 1917. u *Nastavnome vjesniku* otvarajući i zaključujući ga sljedećim riječima:

...U kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nalaze se dvije vrlo rijetke knjižice, koje nam prikazuju vojničko vježbanje naših Krajišnika prije sto godina, za doba franceske okupacije Napoleonove Ilirije.

Svakako je vrlo zanimljivo, kako je franceska vojna uprava odmah izdala svoje vojničke vježbovnike i na hrvatskom jeziku za uputu hrvatskim časnicima, koji su služili u hrvatskim regimentama, koje su bile odmah na francesku organizovane. A vjerojatno je, da je franceska vlada izdala još koju sličnu i praktičnu knjižicu za hrvatsko častništvo kraljevine Ilirije, koje se nisu sačuvala (Bučar 1917: 638 – 639).

U svakome slučaju, priručnik *Mushtranje* (1811.), zajedno sa svojim separatom objavljenim godinu ranije, dragocjeni je službeni prvijenac hrvatske vojne terminografije koji govori u prilog tezi kako je hrvatski jezik u domeni kojoj je tek predstojala sustavna izgradnja nazivlja, mogao svojim leksičkim i tvorbenim kapacitetima uvelike konkurirati europskim jezicima.

3. Predšulekovski domobranski priručnici (1868. – 1874.)

3.1. Geneza postanka predšulekovskih domobranskih priručnika

Opće je mjesto u povijesti hrvatske terminologije i terminografije kako Šulekov leksikografski rad i njegovi vojni priručnici označuju početak osmišljenoga terminološkog pristupa oblikovanju hrvatskoga vojnog nazivlja. Isto tako, poznato je da Šulek, tada već vrstan i ugledan leksikograf i jezikoslovac, nije bio prvi kojega se pozivalo i poticalo na osmišljavanje vojnoga nazivlja. Naime, Fran Kurelac – gorljivi ljubitelj iskonske hrvatske riječi i prvak riječke filološke škole u 19. stoljeću – potiče svoga miljenika i poklonika Budu Budisavljevića da s njemačkoga prevede neki austrijski vojni službovnik (njem. *Dienstreglement*) ili kako ga sâm Budisavljević naziva *Pravilnik službi vojnikovoj*. Kurelac, naime, još 1862. – odnosno šest godina prije ustrojavanja hrvatskoga domobranstva – javlja Budisavljeviću kako mu je u ruke stigao rukopisni prijevod toga službovnika koji je prema njegovim riječima sačinio stanoviti „kapetan brigade Varaždinske Sasić“. Sasić moli Kurelca da mu ispravi prijevod, no Kurelac konstatira da „tuj o popravku govora biti ne može“ te je ustrajan u namjeri da ga Budisavljević nanovo prevede. U svojem pismu Kurelac ga sljedećim riječima hrabri da se uhvati prijevoda službovnika (Budisavljević 1904: 14):

A slavno je, sinko, probit led u nauku, u kojem nimalo uspěli nismo, a vojnici, junaci smo, a junačkoga razgovora, po današnju, zametnut ne uměmo.

Kurelac, danas glasovit kao izraziti jezični purist još onda sklon mnogobrojnim arhaizmima, oživljenicama, tvorenicama, slavenizmima i crkvenoslavenizmima, piše mu da „nađe izraze koji bi bili hrvatski po izrazu i duhu“ (Horvat, Hudeček, i Mihaljević 2015: 334) kako bi skinuo „ljagu s našega vojničkoga jezika“ (Budisavljević 1904: 14). Ipak, Budisavljević nigdje ne progovara je li uopće i otpočeo s prijevodom, a vidjet ćemo da je prijevod ‘kapetana Sasića’ skoro deset godina kasnije ipak ugledao svjetlo dana. Naime, krenemo li korak dalje u istraživanje, u Budisavljevićevu nekrologu Franu Kurelcu 1904. godine, o njegovoj tridesetoj obljetnici smrti, pronaći ćemo kako sâm Budisavljević navodi kako je „prevodilac [misli se na Šasića, op. a.] poslije uzmaknuo, nerad pristati, da posve snova udesim taj prijevod, pa sam mu vratio rukopis. Knjiga je međutim pod naslovom: ‘Obučevnik ces. kralj. pješačtva. Ponašio S. S. Kirinski’. štampana u v. Sisku g. 1871.“ Konačno, dodaje važan podatak kako je „prijevodu svakako

kumovao, te kako prekrojio ga moj potonji poočim Ivan vitez Trnski“ (Budisavljević 1904: 21). Ovdje se još jednom potvrđuje činjenica o dubokom tragu koji je Ivan vitez Trnski ostavio ne samo u Šulekovim rječnicima, nego i šire (usp. Dukat 1943).

Pitanje autorstva toga priručnika te opusa i biografskih okosnica njegova autora po-drobnije je istraženo u drugome radu (Vrgoč 2020). Utvrđeno je da se iza pseudonima S. S. Kirinski krije ime Stjepana pl. Šašića-Kirinskoga (1822. – 1895.). Riječ je o gotovo potpunome anonimcu i nepoznanici u okvirima vojne, jezične i političke povijesti. Isto tako, treba navesti kako je život te ličnosti nadilazio isključivo vojnički poziv. Utvrđeno je kako je riječ o vojnokrajishkome časniku školovanome na elitnoj bečkoj vojnoj akade-miji *Theresianum* koji je pratio bana Jelačića u pohodima na Mađarsku i Budim, u dva navrata zastupniku u Saboru, višegodišnjemu gradonačelniku Koprivnice, angažirano-me političkom polemičaru, gorljivome hrvatskom domoljubu pravoslavne vjere itd.¹⁸

Podemo li dublje u genezu Šašićevih prevoditeljsko-terminoloških zauzimanja doći ćemo do još zanimljivih podataka. Misteriozno ime stanovitoga ‘Sasića’ pojavljuje se na nekoliko mjesta i u Šulekovoj korespondenciji. U jednome od pisama koje je krajem 1860-ih slao generalu i pjesniku Petru Preradoviću, Šulek se dotiče upravo ‘majora Sa-sića’ ovim riječima (Maixner 1950: 67 – 68):

5. travnja 1868.

...Začudit ćete se i nasmijati, kad Vam rečem, da sam ovih danah studirao ota-gušu-pušku. Major Sasić, koji je dotični naputak na naš jezik preveo, zamoli me, da ustanovim terminologiju, da bi se tako u cijeloj hrvatskoj vojsci jednako i čisto narodno nazivlje, uvelo. Ja to učinih (jer sam srećom bio pokupio već odprije narodna imena sastavinah puške), i meni bje izjavljena hvala od 50.000 krajišnjikah – tako se barem očitova Sasić.¹⁹

Utvrđeno je da je riječ o vojnome priručniku *Pouka o ustrojstvu čistitbi, pregledbi, čuvanju i postupanju puške: po Waenzlovom sustavu prepravljene i o njezinu streljivu* (1868.) koji je doživio i drugo, popravljeno izdanje 1871. pod izmijenjenim naslovom *Pouka o uredbi, čuvanju, pregledavanju i postupanju puškom po Waenzlovom sustavu preradjenom i o njezinu streljivu*.

Iz svega iznesenoga intrigira Šašićeva ustrajnost i predanost u objavljivanju svojih prijevoda – još od susreta s Franom Kurelcem 1862. – te činjenica da je, osim pomoći

¹⁸ Za podrobniji uvid u život i djelo Stjepana pl. Šašića-Kirinskoga usporedi Vrgoč (2020).

¹⁹ Šulek, kao i Kurelac, spominju ga pod prezimenom Sasić, no u podrubnici svojega pisma Budisav-ljeviću napominje se kako se je ‘tako i sam pisao, a drugi ga zvahu Sašić’. Istraživanje pokazuje da najčešći način na koji se u svim dostupnim izvorima navodi jest Šašić te se u ovome radu prihvaća takva inačica prezimena.

Trnskoga, zamolio i dobio osobnu Šulekovu pomoć pri ustanovljivanju nazivlja. Šašić ne samo da je uspio objaviti prijevod spomenutoga priručnika o oružju i službovniku, štoviše, sveukupno je u razdoblju 1868. – 1874. objavio sedam vojnih publikacija službeno odobrenih za uporabu u hrvatskome domobranstvu. Kolika je bila potreba u novoustrojenome domobranstvu za hrvatskom vojnom literaturom govori i činjenica da je samo šest mjeseci nakon prvoga izdanja Šašićev *Izvadak iz Službovnika* doživio i drugo službeno izdanje za uporabu u ‘vojničkim zavodima’, koje je uvodno popratilo sljedećim riječima:

Dobra volja i dičan smjer visokoga ratnog popečiteljstva prokrčiše momu prievodu put u naše vojničke zavode, gdje će se čitati i naučati uzporedo s maticom (originalom). Tiem nastade potreba štampati ga po drugi put.
U Bjelovaru na 15. lipnja 1868.²⁰

Riječ je o, po svemu sudeći, dosad u znanstvenoj i terminografskoj literaturi neistraženim domobranskim priručnicima – *Izvadak iz Službovnika c. kr. pješačtva* (¹1868. i ²1868.), *Pouka o ustrojstvu čistitbi, pregledbi, čuvanju i postupanju puške: po Waenzlovom sustavu prepravljene i o njezinu streljivu* (¹1868. i ²1871.), *Obučevnik ces. kralj. pješačtva* (1871.), *Nova ratna služba c. kr. vojske za podčastnike i mornarske učione*²¹ (1871.) i *Izvadak iz Službovnika ces. kr. vojske namijenjen službenicima nižim od vodnika* (1874.).²² U vremenskim koordinatama to znači da je i prije i istovremeno sa Šulekom, Šašić bio sustvarateljem hrvatskoga vojnog nazivlja. Bez obzira na to što Šašić nije bio jezikoslovac nego časnik, iz njegova uvodnika *Službovniku* jasna je njegova svjesnost vlastite odgovornosti kad je nazivlje u pitanju:

Pokaže li se (...) da su ljudi bolje privikli drugomu kojemu nazivoslovju (Terminologie) nego ovdje poprmljenomu, do volje starijega stoji, da zamjeni ovo s onim ako to sbilja nauk unapređuje.

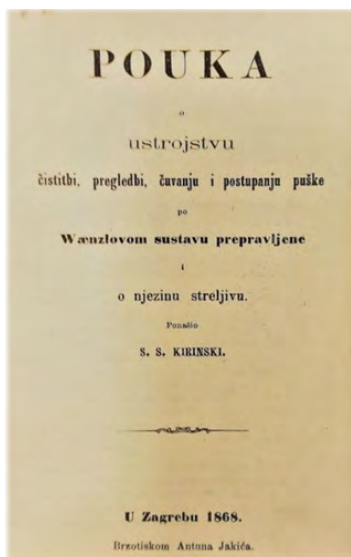
²⁰ *Izvadak iz Službovnika c. kr. pješačtva* (²1868.).

²¹ Zanimljivo je da je utemeljitelj slovenskoga vojnog nazivlja, Andrej Komel, tada kao ‘stotnik’ preveo i objavio 1873. u Celovcu upravo ovu knjigu s malim aneksnim rječnikom pod naslovom *Bojna služba, raztreseno vojevanje, nova puška in slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarček*.

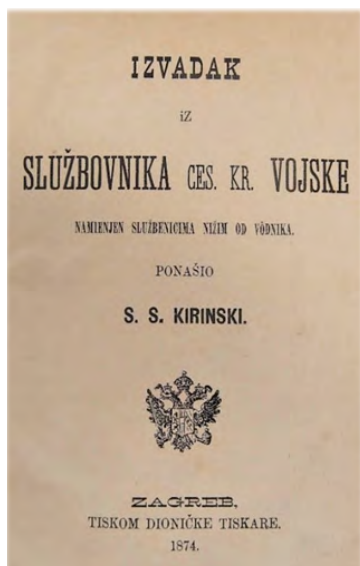
²² Jedini bibliografski podatak kojem se uspjelo ući u trag naslovi su dvaju od sedam priručnika koji se pojavljuju u podrubnici teksta *Šulekova pisma Preradoviću*, kojom se pobliže pojašnjava materijal koji Šulek u pismu spominje (Maixner 1950: 87).

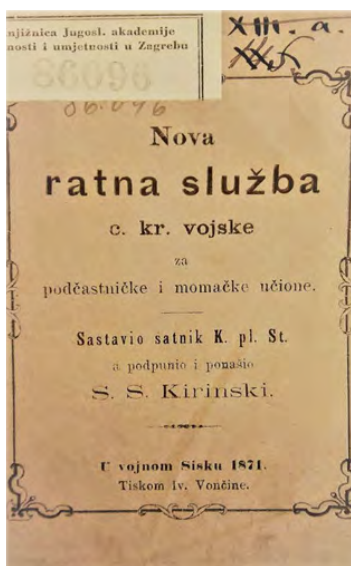
Slika 6. S. S. Kirinski, vojni priručnik *Izvadak iz Službovnika ces. kralj. pješačtva*, Zagreb (1868.), naslovnica dopuštenjem Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sign. 156.578

Slika 7. S. S. Kirinski, vojni priručnik *Pouka o...*, Zagreb (1868.), naslovnica dopuštenjem Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sign. 159.459

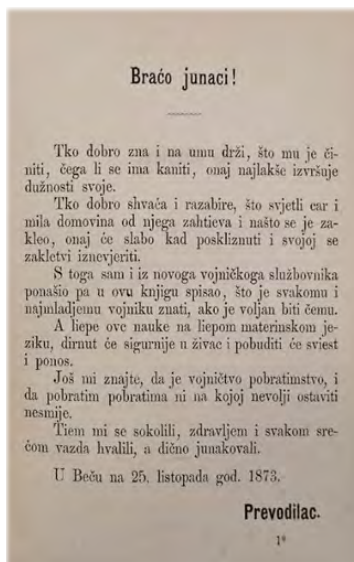
Slika 8. S. S. Kirinski, vojni priručnik *Izvadak iz Službovnika...*, Zagreb (1874.), naslovnica dopuštenjem Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sign. 156.329

Slika 9. S. S. Kirinski, vojni priručnik *Nova ratna služba...* Vojni Sisak (1871.), naslovnica dopuštenjem Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sign. 86.096-Rn

Slika 10. S. S. Kirinski, vojni priručnik *Obučevnik ces. kralj. pješactva* Vojni Sisak (1871.), naslovnica dopuštenjem Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sign. 82.917-Rn

Slika 11. S. S. Kirinski, vojni priručnik *Izvadak iz Službovnika ces. kr. vojske namijenjen službenicima nižim od vodnika ...* Zagreb (1874.), Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sign. 156.329

3.2. Terminološki uvidi u predšulekovske domobranske priručnike

S terminološkoga gledišta ovi dokumenti vremena postaju iznimno zanimljivi kad se Šašićeve hrvatske istovrijednice izluče, a potom stave u suodnos sa Šulekovim rješenjima koje on nudi u svojim rječnicima i vojnim priručnicima. Rekonstrukcijom njihova nastanka i usporedbom Šulekove i Šašićeve građe jasno je da je Šašiću osobno pomogao Šulek (barem za *Službovnik* izdan 1868.) te da se, po svoj prilici, služio i Šulekovim *Němačko-hrvatskim rěčnikom* (1860.). Temeljita i sveobuhvatna usporedba Šulekova i Šašićeva nazivlja te njihove (ne)podudarnosti zahtijeva zasebnu i opširnu jezičnu raščlambu koja nadilazi ciljeve ovoga rada. Ovdje će se razmotriti Šašićev pristup nazivlju s ilustrativnim popisom naziva te uočenim odmakom od Šulekova nazivlja.

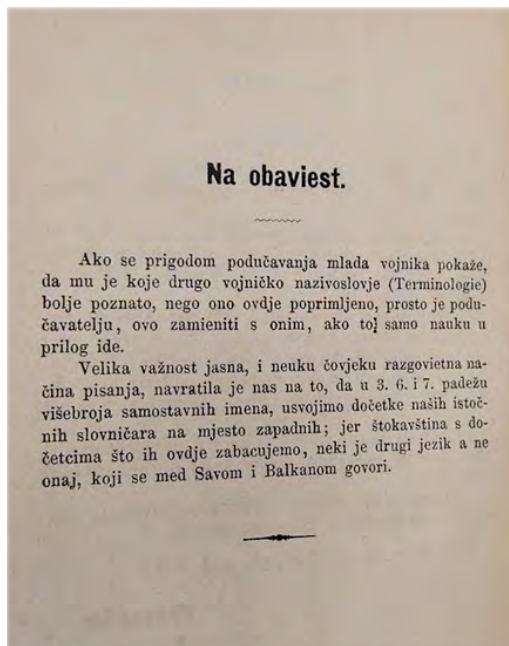
Budući da je, općenito, tada razvoj hrvatskoga nazivlja bio u svojim začetcima te su autori često u zagrade stavljali strani naziv (najčešće latinski ili njemački) radi sigurnosti razumijevanja (Horvat, Hudeček, Mihaljević 2015: 344), na niz mjesta to čini i Šašić: *dopustnik* (Urlauber), *vojnici na ostavi* (Reservisten), *urediti vojsku na ratnu* (Kriegsfuss), *sbor* (Corps), *ratište* (Kriegsschauplatz), *stanovanje* ili *konakovanje* (Kantonirungen), *predstraža* (Vorposten), *posada* (Garnison) ili se u zagradama nude onodobna sinonimna rješenja, što je u Šašića rjeđe: *susjedstvo* (komšiluk), *zasjeda* (bu-

sija), *vožnja* (saobraštaj), *zdenac* (čatrnja). Iščitavajući njegovo nazivlje, vidljiva je težnja za radikalnim otklonom od njemačkih uzoraka te stvaranjem nazivâ hrvatskim jezičnim materijalom i hrvatskim tvorbenim obrascima (*predhodnica*, *proprata*, *povoz*, *stojnica*, *strojiti*, *vojačnica*, *zalaznica*...).

Premda je nemoguće znati kakve je jezične kvalitete bio rukopis koji je Kurelac zaprimio od Šašića gotovo deset godina ranije, samo pogled u terminološki repertoar ovih sedam službeno izdanih priručnika svjedoči o pomniji, sistematičnosti i jezičnoj svijesti autora. U svakome slučaju, Šulekovi zahvati i utjecaj nedvojbeni su. Ipak, treba voditi računa o tome kako je Šašić prevodio s njemačkoga, a Šulek s mađarskoga, što se na mjestima odražava na hrvatsku istovrijednicu. István Nyomárkay upravo je raščlanjujući nazivlje iz Šulekovih domobranskih priručnika ustanovio razinu utjecaja mađarskih predložaka na hrvatsko domobransko nazivlje te potvrdio sintagmatski, na čitavim rečenicama, kako su upravo mađarski priručnici – koji su prijevodi s njemačkoga – poslužili kao predlošci za hrvatske priručnike (Nyomárkay 2000: 75 – 109). Tako Nyomárkay sugerira kako se u niz hrvatskih naziva — *domobran*, *bitnica*, *odvojak*, *obhodja*, *obkopnik*... – u najvećoj mjeri ogleda utjecaj mađarskoga uzorka. Njemački službovnici za hrv. *domobran(ac)* ne bilježe *Landwehr*, već *Soldat*. Da je tomu tako, potvrđuje i činjenica kako Šašić za njem. *Soldat* donosi *vojnik*, dok sinoptičkom usporedbom njemačkoga, mađarskoga i hrvatskoga službovnika u Šulekovu prijevodu vidimo da se Šulek poslužio mađarskim predloškom *honvéd* te donosi *domobran(ac)*. Kako su mađarski službovnici prijevodi njemačkih službovnika, uvidom u njemački izvornik jasno se još jednom empirijski potvrđuje kako je Šašić prevodio i imao uzore u njemačkim predlošcima, a Šulek u mađarskima. Ovdje se donosi Nyomárkayev primjer (Nyomárkay 2000: 76):

DIENST-REGLEMENT (1873.)	MAĐARSKI SLUŽBOVNIK (1902.)	ŠULEKOV SLUŽBOVNIK (1895.)
der <i>Soldat</i> des Mannschafft-sstandes	legénységi állományú <i>honvéd</i>	<i>domobranac</i> od momčadi

U Šašićevu je jeziku razvidna dominantna podloga zagrebačke filološke škole i Bogoslava Šuleka – i dalje pretežitost nastavka *-ba* za tvorbu imenica ž. r. (*razvidba*, *urotba*), morfonološki pravopis (*pješništvo*, *dopustnica*), uporaba grafema *dj* za /đ/ te *ie* za /je/ (*podkradja*, *zapovied*), razrađenost tvorbenoga potencijala hrvatskoga jezika (*pračastnik*, *podčastnik*, *prirodnina*, *topovlje*, *strieljivnača*, *obustavljenik*), umjereni jezični purizam, no ipak odustajanje od nastavka *-ah* u genitivu množine imenica (*pratnja uznikâ* i *sužnjeva*) te u svojim kasnijim prijevodima odustajanje od čuvanja nesinkretizma padežnih nastavaka množine imenica u DLI, što je vidljivo iz napomene priručniku iz 1874.

Slika 12. Vojni priručnik *Izvadak iz Službovnika...*, Zagreb (1874.), odlomak sa Šašićevom napomenom o priklanjanju sinkretiziranim množinskim nastavcima u DLI, dopuštenjem Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sign. 156.329

U sljedećemu tabličnom prikazu donosi se ilustrativni prikaz Šašićevih hrvatskih istovrijednica:

NJEMAČKI LEKSEM	S. S. KIRINSKI (1868. – 1874.)
Bajonettefchten	<i>bodimice</i>
Schlagfertigkeit	<i>bojna spremnost</i>
Gefechtstrain	<i>bojni povoz</i>
Batterie	<i>bojnica</i>
Standes-Dokumente	<i>brojno stanje</i>
Truppenoffiziere	<i>četni častnici</i>
Streif-Patrullen	<i>četnica</i>
Truppenkommandanten	<i>četnici</i>
Raststation	<i>danište</i>
Schussfeld	<i>dometište</i>
Tumult	<i>gungula</i>
Gruppe	<i>hrpa</i>
Exzedent	<i>izgrednik</i>
Disziplinar-Vorschrift	<i>karni zakon</i>
Quartiermacher	<i>konakdžija</i>
Korporale	<i>kupnik</i>
Feldwebel	<i>narednik</i>

NJEMAČKI LEKSEM	S. S. KIRINSKI (1868. – 1874.)
Detachment	<i>naslanstvo</i>
Vormarsch	<i>nastup</i>
Rekrut	<i>novak</i>
Rayon	<i>okružje</i>
Gesicherter Halt	<i>osigurana stojnica</i>
/	<i>pobočnica</i>
Adjutant	<i>pobočnik</i>
Requisiten	<i>potrebice</i>
Vorhut ²³	<i>predhodnica</i>
Vortrab	<i>predvod</i>
Musterung	<i>pregledba</i>
Rüstung	<i>pribor</i>
Meldungen und Rapport	<i>prijava i prijavak</i>
Natural-Fassungs	<i>prirodnina</i>
/	<i>pritajište</i>
Transporten	<i>proprata</i>
Kadet	<i>prvienac</i>
Reisemärsche	<i>putovanje do ratišta</i>
Kriegsmärsche	<i>putovanje po ratištu</i>
Visitir-Patrullen	<i>razglednica</i>
/	<i>razkršće, križopuće</i>
Inspizierung	<i>razvidba</i>
Visitirung	<i>razvidba</i>
/	<i>razvidnik</i>
Dienst-Gratiale	<i>službena pomilovina</i>
Munition	<i>streljivo</i>
aufstellen	<i>strojiti</i>
Bataillon	<i>tisućnija</i>
Artilleriepark	<i>topovlje</i>
Spione	<i>uhoda</i>
Schleich-Patrulle	<i>ulatnica</i>
Tagwache	<i>uranak</i>
/	<i>uzmak</i>
Zug	<i>vod</i>
Wagenmeister ²⁴	<i>vodikola</i>
/	<i>voditba</i>

²³ Šulek (1860.) – *prednja četa; predvoj*; (1874.) (četa-) *predvodnica*

²⁴ Šulek (1860.) – *nadstojnik kola*

NJEMAČKI LEKSEM	S. S. KIRINSKI (1868. – 1874.)
Zugsführer	<i>vodnik</i>
Kaserne	<i>vojačnica</i>
Militär-Intendanz	<i>vojničko nadzorništvo</i>
Stations-Kommando	<i>vojno postajništvo</i>
Nachhut	<i>zalaznica</i>
Vorhutreserve	<i>zapplećak, zappleće</i>
Besetzungsrapport	<i>zasjednica</i>
Barrikade	<i>zavala</i>
Alarmplatz	<i>zbježište</i>
Armeekorps	<i>zbor</i>
Terrain	<i>zemljište</i>
Ruf	<i>zov</i>

Nadalje, preliminarna usporedba na suženu korpusu ukazuje na mnoga podudaranja sa Šulekovim rješenjima, no uočljive su i određene neistovjetnosti. Tako recimo:

ŠULEK (1870. – 1875.)	S. S. KIRINSKI (1868. – 1874.)
<i>bunitelj</i>	<i>bunioc</i>
<i>desetnik</i>	<i>kupnik (corporal)</i>
<i>dozor</i>	<i>obhodja</i>
<i>dundarina</i>	<i>brigada</i>
<i>kadet</i>	<i>prvijenac</i>
<i>kriomnica</i>	<i>ulatnica</i>
<i>mirovno doba</i>	<i>mirno vrijeme</i>
<i>nagovorenik</i>	<i>zavedenik</i>
<i>napredovanje</i>	<i>nastupak</i>
<i>oblaznica</i>	<i>okolka</i>
<i>odbjeg</i>	<i>bjegunac</i>
<i>podčinjenost</i>	<i>pokornost</i>
<i>porukonoša</i>	<i>neprijateljski ugovornik</i>
<i>predvodnica</i>	<i>predhodnica</i>
<i>prijavak</i>	<i>saslušaj</i>
<i>priprega</i>	<i>podvozni konji</i>
<i>pukovina</i>	<i>pukovnija</i>
<i>ratno mjesto</i>	<i>vojnički namještaj</i>
<i>satnina</i>	<i>satnija</i>
<i>satninski</i>	<i>satnijski</i>

<i>savezna vojska</i>	<i>pomoćnička vojska</i>
<i>službena pomilovina</i>	<i>službena milostinja</i>
<i>spremište</i>	<i>skladište</i>
<i>starješina</i>	<i>stariji</i>
<i>stražmeštar</i>	<i>narednik</i>
<i>strijelivo</i>	<i>streljivo, strjelivo</i>
<i>suboj</i>	<i>dvoboj</i>
<i>štapski častnik</i>	<i>pračastnik</i>
<i>tisućina</i>	<i>tisućnija, batalijun</i>
<i>topovje</i>	<i>topovlje</i>
<i>usad</i>	<i>kundak</i>
<i>utvrđeno mjesto</i>	<i>tvrđjava</i>
<i>vojna smotra</i>	<i>pregledba</i>
<i>vojnara</i>	<i>vojarna, vojačnica</i>
<i>zaštitnica</i>	<i>zalaznica</i>

Nemoguće je ustanoviti u kojoj je mjeri Šulek (vidjeli smo čak i Trnski) utjecao na Šašića, a koliko je on sâm zaslužan za stvaranje nazivlja, pogotovo imajući na umu uočenu činjenicu kako su obojica tijekom vremena prilagođavali svoja rješenja (Šulek: *gjenearal* → *general*, *satnina* → *satnija*; Šašić: *vojačnica* → *vojarna*, *tisućnija* → *batalijun*). Također, mnoge istovrijednice potvrđuju međusobne podudarnosti, no mnoge i nepreklapanja. Istina je kako se Šašić prihvatio prevođenja nekoliko godina prije Šuleka (1862.) te kako je dvije godine prije njega (1868.) objavio tri svoja izdanja. Ipak, očito je Šašićevo priklanjanje zasadama zagrebačke filološke škole, što se može pripisati Šulekovu utjecaju, a vidjeli smo da se s njim i konzultirao. S druge pak strane, u jednome od pisama Preradoviću Šulek spominje kako je među ostalim prikupio i ‘nazivje Sasićevo’ kao pomoć u svojim prijevodima, no izrazio i skeptičnost. Zanimljivo, iz pisma bi se dalo implicitno zaključiti kako Preradović zna koga Šulek podrazumijeva pod prezimenom ‘Sasić’:

Zagreb, 26. srpnja 1869.

Nabavio sam si prievod magjarski, zatim reglement srbski (izradjen po ruskom) i nazivje Sasićevo — al je to sve skupa traljava pomoć — fali filologička podloga; no vidjet ćemo, hoću-li biti ja sretniji.

Zaključno, (ne)podudarnosti Šašićevih i Šulekovih rješenja zorno se mogu iščitati i na usporednome ilustrativnom prikazu prijevoda *ratnih članaka*, svojevrsnoga kompendija vojnih zakona, koji su se često prilagali važnim vojnim priručnicima kao podsjetnici.

S. S. KIRINSKI (1868.)	BOGOSLAV ŠULEK (1870. – 1875.)
Članak I. O povriedi pokornosti Tko se opre svomu starijemu oružjem ili silovitom rukom, bilo na službi, bilo kad mu se što službeno zapoviedi; – tko budući ili ne budući na službi udari na svoga starijega s nakane da ga ubije, ima se za kazan strijeljati, a priekim sudom obsuditi, ako bi to učinio u vrsti (<i>Glied</i>) ili na očigled sakupljene čete uz takove okolnosti, da bi se i ostali vojnici službi na štetu pomutiti mogli.	Članak I. O povriedi podčinjenosti Tko se u službi, ili dobivši službenu zapovied, opre svomu starješini oružjem ili silovitim stavljanjem ruke na njega; – tko napadne u službi ili okrom službe na svoga starješinu s nakanom ubiti ga, kazni se ustrieljenjem: i ako je to djelo počinjeno u vrsti i redu, ili pred sakupljenom četom, a uz okolnosti, te se je bojati, da će toga radi na srca ostalih štetno djelovati u službenom pogledu – stavlja se pod prieki sud.
Članak II. O vojničkoj pobuni i buni Tko buntovnički govori ili na pobunu pobudjuje, ima se oštro kazniti; – ako li je time već kakva pobuna nastala ima se krivac najoštrije kazniti, a u ratno doba po važnosti okolnosti, dapače i u mirno doba priekim sudom strijeljati, ako treba druge na brzu ruku zastrašiti. Ista kazan ima se dosuditi i u ratno i u mirno vrijeme, ako bunilac na starijega udari rukom ili oružjem.	Članak II. O metežu i buni Svako metežno (<i>meuterisch</i>) očitovanje i podbadaње neka se kazni oštro, ako-li je u srcih probudilo opasno po službu razdraženje, neka se kazni što oštrije, u ratno pako doba, prema znamenitosti okolnostih, dapače i za mira, kad uztreba brza primjera za zastrašenje, neka ga prieki sud kazni ustrieljenjem. Istu kazan neka nametne ratni sud u ratno i mirovno doba, kad u metežnom upor u koji od puntarah ruku stavi na starješinu ili se proti njemu oružjem posluži.
Članak III. O upornosti i o nepristojnom ponašanju proti straži Tko se oružjem opre vojničkoj straži, obhodji (<i>Patrolle</i>), ili okolki (<i>Runde</i>) i koga rani ili stražu naumice preprieči, da neuzmogne izvršiti važnoga službenog naloga; ili tko se na isti način suprotne oružniku (<i>Gensdarm</i>) službu svoju vršećemu, ima se u ratno i u mirno doba strijeljati.	Članak III. Ob upornosti i nepristojnom ponašanju na-sprama stražam Tko se opre smrtnim oružjem vojničkoj straži, dozoru (<i>Patrouille</i>), oblaznici (<i>Ronde</i>) ili službujućemu oružniku (žandaru), te ga rani ili mu naumicê prieči izvršenje znamenita službena naloga, neka se kazni u mirovno i ratno doba smrću iz puške.

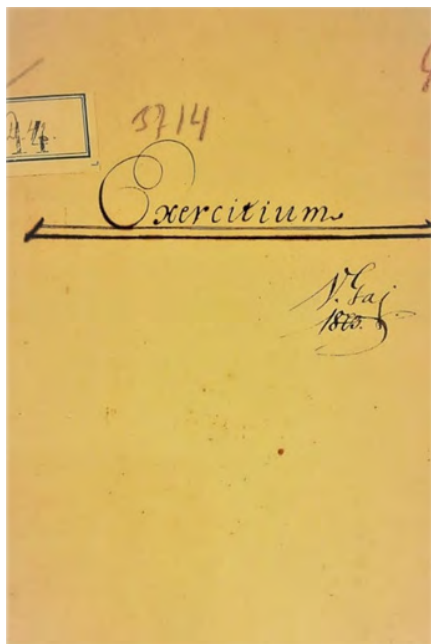
S. S. KIRINSKI (1868.)	BOGOSLAV ŠULEK (1870. – 1875.)
Članak IV. O bjegstvu 2. Na svaki način ima se isto tako kazniti onaj: a) tko uskoči, kad je bjeganje otelo mah i stoga se proglasio prieki sud; b) tko uskoči u vrijeme rata sa dvojicom ili više drugova ili sa straže blizu neprijatelja, ili s drugoga važnoga mjesta; c) častnik kad uskoči od čete na ratnu uređene (<i>am Kriegsfusse</i>) 3. Tko uskoči k neprijatelju, ima se objesiti. 4. Tko se glavom javi ili koga uhvati i dovede nevojnik neće se doduše pogubiti nego će se ipak kazniti po važnosti okolnosti više ili manje oštro. Izim toga lišava se uskok prava, po kom je vlastan razpolagati sa imovinom svojom i nasliediti baštinu kakovu; - lišava se i prava na obskrbu nemoćničku (invalidsku), na službenu pomilovinu (<i>Dienst-gratiale</i>) i na poboljšice dobrovoljaca...	Članak IV. Ob odbjegstvu 2. Ova kazan neka svakako stigne onoga, koji je odbjegao: a) pokle bje proglašen prieki sud, zato što je odbjegstvo mah uzelo; b) u ratno doba s dvojicom ili više drugovah, sa stražišta blizu neprijatelja, ili s drugoga važnoga službenoga mjesta; c) kao častnik od čete na ratnu nogu stavljene. 3. Odbjegstvo k neprijatelju neka se kazni smrću konopcem. (4) Ako se odbjeg dobrovoljno prijavi, oprašta se, istina, smrtne kazni, nego ipak podpada pod kazan, koja mu se ima prema značenosti okolnostih odmjeriti. 4. Svaki odbjeg gubi do svoga povratka pravo na invalidsku oskrbu, na službenu milostinju (<i>Dienst-Gratiale</i>) i na pogodovanja dobrovoljcem namijenjena...
Članak V. O urotbi za bjegstvo Tko dva ili više zakletvom obvezana vojnika nagovori da uskoče, imat će se kao uskok kazniti, makar da nije nitko pobjegao, samo ako su zavedenici na bjegstvo pristali, te će se odmah, ako nebude pogubljen, premjestiti u zapnu satniju (<i>Disciplinar-Kompagnie</i>) gdje će morat služiti osam godina, od onoga dana, kojim se premjesti.	Članak V. Snovanje kovarstva za odbjegstvo Tko nagovori na odbjegstvo dvoje ili više domobranske prisegom obvezane čeljadi, pa makar se i odbjegstvo u istinu neizvelo, već se se nagovorenici i snovatelj kovarstva samo dogovorili, da će uskočiti, neka se kazni kano odbjeg.

S. S. KIRINSKI (1868.)	BOGOSLAV ŠULEK (1870. – 1875.)
Članak VII. O strašivosti 1. Tko se pokaže strašivicom, ima se na obće kazniti najstrožije. 3. Ako ciela koja četa neće boj da bije kako valja; – ako ostavi tvrdjavu proti volji zapovjednikovoj, pa se neopre tako, kako bi se oprieti imala; – ako se bez nevolje u sužanjstvo predade, ili ako naćera plašljivoću svojom zapovjednika na uzmak (<i>Rückzug</i>) ili na predaju, tad će se strieljati začetnici, a i častnici, koji su tomu krivi, od ostali pako svaki deseti vojnik, na kojega kocka pane. – Osim toga izgubit se strašiva četa zastavu svoju, niti će joj se povratiti, dok si opet obraza neosvjetlja; – manji će se pako oddjeli porazdielit u druge pukovnije (<i>Regimenter</i>) ili čete. 5. Svaki je stariji vlastan i dužan s mjesta pogubiti ili dati pogubiti mladjega, koji pokuša izpred neprijatelja uskočiti, ili koji strašivo govori, te bi mogla po tom kakogodj nastati u onaj par pogibelj po službu ili junaćstvo čete.	Članak VII. O strašljivosti 1. Tko postane kriv zločinu strašljivosti, kazni se u obće što oštrije. 3. Ako čitava četa nevrši svoje dužnosti u boju, ili bez dužna odpora odustavi utvrdjeno mjesto proti volji zapovjednika i dâ se bez nevolje zaslužniti, ili, ako svojom plašljivoću natjera zapovjednika na uzmak ili na predaju: neka se ustriele početnici, od ostalih pako svaki deseti po ždriebru. Osim toga gubi strašiva četa svoju zastavu sve dotle, dokle opet neosvjetla lica pred neprijateljem – a pomanji strašivi djelovi koje čete udjeljuju se u druge čete. (5.)....U slučajevih, kad bi bjegstvo kojega domobranca ili malodušne rieči naprećac moge uroditi opasnoću po službu ili duh čete, duži se svaki starješina, il da krivca odmah sam smakne, il da zapovjedi, neka se s mjesta posječe.
Članak VIII. O smetanju zaptâ i reda 2. Oštro se ima kazniti, tko za boja na na-stupku (<i>Vorrückung</i>) ili na uzmaku uzme pljačkati (plieniti) prije nego mu se dopusti ili proti oćitoj zabrani; – strieljat će se pako i kada treba da se drugi zastraše namah pogubiti, tko se opomeni starijega, da se nepljačka, opre.	Članak VIII. O narušivanju discipline i reda 2. Tko se u boju, uz napredovanje ili uzmi-canje, prije dobivene dozvolje ili baš uzprkos oglašenoj zabrani stane plieniti (pljačkati), neka se oštro kazni, ako se pako naprama starijemu, koji ga je opomenuo, jogunasto vlada, neka se kazni ustrijeljenjem, pa ako treba primjerom straha zadati, neka se krivac s mjesta smakne.

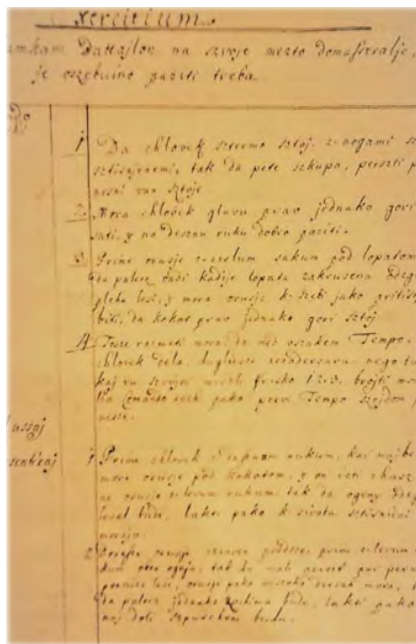
S. S. KIRINSKI (1868.)	BOGOSLAV ŠULEK (1870. – 1875.)
Članak IX. O zanemarenju propisâ na obće. 1... a) ako tko neoprezno odda tajne zapoviedi, razporedbe (<i>Disposizionen</i>), znakove (<i>Signale</i>) nacrte (<i>Pläne</i>), geslo (<i>Losung</i>), slovo²⁵ (<i>Parole</i>) ili bojni klik²⁶ (<i>Feldruf</i>), ljudem takovim, koji zato nebi smjeli znati; – kad tko s nebrige uzrokom bude gubitku ovih stvari; – kad tko krivo prijavljuje, zanemaruje ponamjestiti prednje straže i vidoke (<i>Vedetten</i>) izaslati obhodje i okolke a tako i predhodnicu (<i>Avantgarde</i>) i zalaznicu (<i>Ariergarde</i>)...	Članak IX. O zanemarivanju službenih propisah u obće 1... a) Priobćivanje tajnih nalogah, naredbih, znakovah i osnovah, gesla ili bojnoga klika (<i>Feldgeschrei</i>) takvim ljudem, od kojih bi to tajiti imao; gubitak takvih stvari s nesmotrenosti; neistinito izvješćivanjem propušteno namještanje predstražah (<i>Vorposten</i>) i vidokah (<i>Vedetten</i>), izvidnicah (<i>Streifwache</i>) i oblaza, a uz podulji put propušteno odpravljanje predvodnicah i zaštitinica (<i>Vor- und Nachhut</i>)...
Članak XXXI. O dvoboju i hrvanju 1. Tko na dvoboj (megdan) izazivlje, tko dvoboj dieli ili se s kim potuče, kaznit će se oštro.	Članak XXXI. O suboju i tučnji 1. Zatke (izazivanje na mejdan), suboji i tučnje (<i>rencontres</i>) podpadaju pod oštru kazan.
Članak XXXIII. O prestupu kontumaca ...Straža je pako vlastna ubiti onoga, koji po postavljenom kordunu proti kugi neće da se povrati kada ga straža zovne, – ako druge pomoći neima. A tko onda, kada je najužji ordun postavljen, na stražu silom navali, da kordun prodre, ili tko se prošuljati nastoji, ima se priekim sudom strieljati.	Članak XXXIII. O prekršivanju kontumaca ...nego kad se potegne kordun od kuge, neka straža onoga, koji na njezin oklik neće da se natrag vrati, ako neima druge, ustrieli; a napokon, kad bude najstroži kordun od kuge povučen, neka se onaj, koji nasili na stražu i hoće da kordun prodre, ili se tajno krozanj provuče, pod prieki sud stavi i kazni smrću iz puške.

²⁵ S.S. Kirinski 1874. rabi *imje* umjesto *slovo*.

²⁶ S.S. Kirinski 1874. se odlučuje za *bojni ziv* umjesto *bojni klik*.

Slika 13. Kajkavski vojni „obučevnik“ *Exercitium* (kraj 18. st.), naslovnica dopuštenjem Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sign. R 3714

Slika 14. Odlomak kajkavskoga vojnog „obučevnika“ *Exercitium*, NSK sign. R 3714

4. Rukopisna vojnoterminografska baština

Kajkavski vojni „obučevnik“ (sine anno)

Iz knjižnične ostavštine Ljudevita Gaja, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u rukopisu se čuva nedatirani, adespotni vojni priručnik pisan kajkavskim narječjem za koji se procjenjuje da je nastao krajem 18. stoljeća naslovljen *Exercitium*. Transkribirani tekst, s popratnim rječnikom manje poznatih riječi, objavio je 1971./1972. Šime Jurić. Riječ je, uistinu, o „jezičnom spomeniku i autentičnom dokumentu o tome kako se *mushtrao* domaći vojnik u vrijeme kada je fitiljača (mušketa) bila glavno oružje pješačkih trupa u evropskim vojskama. Istodobno on je jasan dokaz hrvatske komande u hrvatskoj vojsci“ (Jurić 1971). U prilog vrijednosti njegove građe govori i činjenica da je uvršten kao jedno od vrela za jezično blago u monumentalnome i višedesetljetnome projektu izradbe *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje te Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Leksički gledano, tekst zrcali stanje onodobnoga hrvatskog vojnog nazivlja te prožetost utjecajima njemačkoga i mađarskoga jezika (Frančić i Kuzmić 2009: 173), no vidjet ćemo, i francuskoga pa čak i latinskoga. Ovaj dokument vremena postaje zanimljiv jer pokazuje organizaciju zapovijedanja i činove u ondašnjim hrvatskim postrojbama. U tabličnome su prikazu navedene neke od riječi (posuđenica) i izraza tvorenih prema stranom predlošku, no i one domaće:

KAJKAVSKI OBUČEVNIK	SUVREMENO ZNAČENJE	PORIJEKLO RIJEČI
<i>avanciranje</i>	napredovanje	fr. <i>avancer</i>
<i>battajlon</i>	bataljon, bojna	fr. <i>bataillon</i>
<i>chargirung</i>	juriš, jurišanje, borba	fr. <i>charge</i>
<i>comando, comando reč</i>	zapovijed	njem. <i>Commando</i>
<i>cug</i>	vod, manja četa	njem. <i>Zug</i>
<i>exercitium</i>	vježba, vježbanje	lat. <i>exercitium</i>
<i>harcuvanje</i>	jurišanje, jurišati	mađ. <i>harc</i>
<i>kapitanj</i>	satnik, kapetan	mađ. <i>kapitány</i>

DOMAĆA RIJEČ	SUVREMENO ZNAČENJE
<i>da se v pamet ne zeme</i>	strjelovito, bez premissljanja
<i>dotik k</i>	tik uz
<i>hlačnjak</i>	remen od hlača, pojas
<i>kokot</i>	okidač, odapinjač
<i>lopata</i>	kundak, drveni držak
<i>nožnice</i>	korice
<i>ogenj</i>	vatrište (dio na pušci za izazivanje vatre)
<i>pedenj</i>	pedalj, roguša
<i>razlučenje</i>	odvajanje, odjeljivanje
<i>stermo</i>	uspravno
<i>život</i>	tijelo

Koliki je jezični potencijal i živopisnost nosio kajkavski književni jezik, zorno se može ilustrirati odlomkom iz „obučevnika“:

POČETEK HECKEN FEUERA

iliti ognja, koji se po jednom raju iliti redu od svakoga pol plutona počne davati.

Kak battajlon postavljen je po chargirungi iliti harcuvanju, oberne se perva grenadierska compagnia pol na desno, druga pako pol na levo, odpru se tak da ljudi oružje čez prehititi mogu, naprave front. Praesenteraju, prehite oružje na

remen, izvade luntu, primiju grenadtu, kak je vu grenadierske handgrieffe obilno povedano i stoje na miru.

Ovo vse grenadierski kapitani comenderaju.

NB. Pri Herken Feüeru iliti ognju treba znati da vsaki pluton još jenkrat razdeľjen mora biti, koju polovicu unterofficir comendira.

Larma

...Kak su pak z hitanjem grenadtov gotovi, sprave luntu, praesentiraju, vergu na pleće i stisniju se pak k battajlonu.

5. Zaključak

Ovim se radom nastojalo s jezičnopovijesnoga i terminološkoga stajališta osvijetliti postanak i leksičku građu prvih hrvatskih vojnih priručnika, a time i početke oblikovanja hrvatskoga vojnog nazivlja. Neka od analiziranih djela opća su mjesta hrvatske terminologije – poput Šulekovih kapitalnih prijevoda vojnih priručnika za domobranstvo s mađarskoga jezika, čiji leksik i danas baštini temeljno suvremeno hrvatsko vojno nazivlje. S druge strane, na neke se priručnike i njihovu važnost za hrvatski jezik dosad osvrtao samo periferno (priručnici iz doba Napoleonovih Ilirskih pokrajina, kajkavski rukopisni priručnik), a neki su spletom okolnosti ostali znanstveno netaknuti i neistraženi (predšulekovski domobranski priručnici). Upravo su oni posebno zanimljivi jer ne predstavljaju samo uvertiru u Šulekov vojnoterminografski opus, nego i jezičnu i terminološku riznicu vrijednu istraživačkih nastojanja.

Već su istraživanja koja su prethodila ovomu radu (Vrgoč 2020) upozorila na postojanje priličnoga broja vojnih priručnika službeno objavljenih nakon ustrojavanja hrvatskoga domobranstva u banskoj Hrvatskoj 1868., koje se ne može pripisati Šuleku kao prevoditelju i nazivotvorcu. Riječ je, prije svega, o sedam priručnika iz prevoditeljskoga pera Stjepana pl. Šašića-Kirinskoga, tadašnjega domobranskog potpukovnika. Stoga je ovdje podrobnije istražena pozadina njihova objavljivanja, pitanje autorstva te moguća Šulekova uloga. U radu se posebno osvrnulo na izlučene hrvatske istovrijednice, a neke od njih supostavljene su Šulekovim rješenjima (*dundarina* (Š)²⁷ – *brigada* (Š-K), *pukovina* (Š) – *pukovnija* (Š-K), *satnina* (Š) – *satnija* (Š-K), *vojnara* (Š) – *vojarna* (Š-K), *štapski časnik* (Š) – *pračasnik* (Š-K)), što je dovelo do zanimljivih uvida i otvorilo pitanja o prvenstvu potvrda, Šulekovu utjecaju i naposljetku međusobnim leksičkim nepodudaranjima. Na mnogim je primjerima kod autorâ uočeno i prilagođavanje rješenja tijekom prvih nekoliko godina objavljivanja priručnika (1868. – 1875.). Tako u Šuleka, na primjer, možemo pratiti *gjenearal* → *general*, *satnina* → *satnija*, *pukovina* → *pukovnija*, a u Šašića-Kirinskoga *vojačnica* → *vojarna*, *tisućnija* → *batalijun*. S druge

²⁷ (Š) – Šulekova rješenja; (Š-K) – rješenja Šašića-Kirinskoga

strane, utvrđena su i mnoga preklapanja te dodirne točke među priručnicima. Riječ je, u prvome redu, o leksičkim podudaranjima, no i razvidnome priklanjanju Šašića-Kirinskoga temeljnim zasadama zagrebačke filološke škole, što rječito govori u prilog utjecaju Bogoslava Šuleka kao jednomu od njezinih korifeja.

Ipak, uz dosad rečeno, istraživanjem je utvrđeno kako i prijevodi pojedinih važnih priručnika (dvosveščani *Službovnik za kralj. ugarsko domobranstvo* iz 1875.), koji su do danas u literaturi bili redom pripisivani Šuleku nisu njegovo djelo, nego domobranskoga visokočasničkog kadra (tadašnjega natporučnika Ivana Vukovića), čime je dodatno potvrđena polazna hipoteza kako Šulek – premda stožerna figura ustrojavanja hrvatskoga vojnog nazivlja – nije jedini koji je prevodio priručnike potrebne domobranstvu. S druge strane, za neke od autora (konkretno za spomenutoga potpukovnika Stjepana pl. Šašića-Kirinskoga) iz Šulekove je korespondencije s generalom Petrom Preradovićem rekonstruirano upravo Šulekovo mentorstvo, što ostavlja otvorenim mogućnost da su i ostali prevoditelji (Vuković, Rónai-Horváth von Uzsok, Tomičić, Grbačić) u svojem radu možda bili upućeni na njegove službene terminološke inovacije ili pak na neslužbene savjetodavne intervencije. Po svemu sudeći, opravdano je zaključiti kako se u svim nešulekovskim priručnicima može iščitati Šulekov potpis. Budući da su Šulek, a i ostali prevoditelji, tijekom vremena prilagođavali svoja terminološka rješenja, nemoguće je dati kategorički odgovor na pitanje prvenstva uspostave pojedinih naziva. Domobranske časnike nesumnjivo je opravdano titulirati sustvarateljima hrvatskoga vojnog nazivlja, no ipak je, u odnosu na Šuleka, riječ o epizodistima. Stoga se ovdje po tome pitanju daje prednost Bogoslavu Šuleku kao tadašnjemu osvjedočenom nazivotvornom autoritetu u čije se terminološke iskorake i inovacije itekako ugledalo.

Konačno, ovim se radom nastojalo prokrčiti nove istraživačke puteve kad je posrije-di ustrojavanje hrvatskoga vojnog nazivlja te, u prvome redu, rasvijetliti neka dosad nepoznata terminološka nastojanja koja su ostala u sjeni vojnoterminografskoga opusa Bogoslava Šuleka. Rezultati provedenoga istraživanja upućuju na to kako su – koliko god Bogoslav Šulek bio vodeći protagonist hrvatske leksikografije i nazivoslovlja druge polovice 19. stoljeća – postojali njegovi suvremenici i preteče koji su ostavili trag u vojnoj terminografiji te zaslužuju biti žarištima novih i daljnjih istraživanja.

Izvori

- Domobranski žepnik za kr. hrv.-ugarsko domobransko pješništvo. U pitanjima i odgovorima.* 1871. Zagreb: Tiskom narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja.
- Izvadak iz Službovnika ces. kr. vojske namijenjen službenicima nižim od vodnika.* 1874. Zagreb: Tiskom Dioničke tiskare.
- Izvadak iz Službovnika ces. kralj. pješništva.* 1868. Zagreb: Tiskom A. Jakića.
- Izvadak iz Službovnika ces. kralj. pješništva.* 1868. Drugo izdanje. Zagreb: Tiskom A. Jakića.
- Naredbenik za kraljevsko hrvatsko-ugarsko domobranstvo.* 1870. – 1873. Sv. 1.–15. Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.
- Nova ratna služba c. kr. vojske za podčastnike i momčadske učione.* 1871. Vojni Sisak: Brzotiskom I. Vončine.
- Obučevnik ces. kralj. pješništva.* 1871. Vojni Sisak: Brzotiskom I. Vončine.
- Obučevnik za kr. ugarsko domobransko konjaničstvo (Službeno izdanje).* 1873. Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.
- Obučevnik za kraljevsko-ugarske domobranske sipačarske odjele (Službeno izdanje).* 1874. Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.
- Pouka o pucanju za sipačarske odjele kr. ug. domobrani.* 1874. Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.
- Pouka o uredbi, čuvanju, pregledavanju i postupanju puškom po Waenzlovom sustavu predradjenom i o njezinu streljivu.* 1871. Vojni Sisak: Brzotiskom I. Vončine.
- Pouka o ustrojstvu čistitbi, pregledbi, čuvanju i postupanju puške: po Waenzlovom sustavu prepravljene i o njezinu streljivu.* 1868. Zagreb: Brzotiskom Antuna Jakića.
- Regulament! Zaderxavajuchi Mushtranje, i Manovre Pishakah, od pervoga kolovoza 1791.* 1811. U Karlovcu kod Gaspara Veisza Slovo-Tiskavca z dopuschenyem Ztaryih.
- Skola soldata.* 1810. U Luibliani od Czesarski Stamperie Governialne Illiricheski Provinca, lita.
- Šulek, Bogoslav. 1860. *Deutsch-Kroatisches Wörterbuch = Nemačko-hrvatski rečnik.* Zagreb: Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja.
- Ustrojne ustanove za opremljenu ugarsko-austrijsku vojsku. Prvi diel: Ustrojben propisnik.* 1873. Prevedeno po nalogu kr. ugarskoga popečiteljstva za obranu zemlje. Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.
- Ustrojne ustanove za opremljenu ugarsko-austrijsku vojsku. Drugi diel: Poslovník za viša zapovjedništva i stožere podignute vojske.* 1875. Prevedeno po nalogu kr. ugarskoga popečiteljstva za obranu zemlje. Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.
- Ustrojne ustanove za opremljenu ugarsko-austrijsku vojsku. Treći diel: Naputak za vojničko opremanje po vodi.* 1875. Prevedeno po nalogu kr. ugarskoga popečiteljstva za obranu zemlje. Zagreb: L. Hartmana.

Literatura

- Boppe, Paul. 2004. *Vojna Hrvatska 1809-1813. Hrvatske pukovnije u Napoleonovoj Velikoj armiji*. Zagreb: Ceres.
- Badurina, Lada. 1998. Šulekova standardnojezična koncepcija na primjeru lingvističkoga nazivlja. U: *Zbornik o Bogoslavu Šuleku : zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu od 23. do 24. studenog 1995. godine u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* [ur. Moguš, Milan]. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Bučar, Franjo. 1917. Dvije zanimljive hrvatsko-francuske vojničke knjige iz doba francuske Ilirije. *Nastavni vjesnik*, 25, 638–39.
- Budisavljević, Bude. 1904. Recimo koju o Franu Kurelcu: (o 30 obljetnici smrti njegove). *Građa za povijest književnosti hrvatske*. Knjiga 4, 1–68.
- Cuvaj, Antun. 1910. *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Drugo ispravljeno i popunjeno izdanje. Sv. 2. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu.
- Dukat, Vladoje. 1943. Ivan Trnski i Šulekovi rječnici. *RAD HAZU*, knj. 277.
- Frančić, Anđela; Kuzmić, Boris. 2009. *Jazik horvatski. Jezične raščlambe starih hrvatskih tekstova*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Frančić, Anđela; Petrović, Bernardina. 2016. Osobna imena u Njemačko-hrvatskome rječniku (1860.) Bogoslava Šuleka. U: *Bogoslav Šulek a jeho filologické dílo / i njegov filološki rad. Kolektivní monografie* [ur. Krejčí, Pavel; Krejčová, Elena]. Brno: Česká asociace slavistů – Ústav slavistiky FF MU. 95–106.
- Gostl, Igor. 1995. *Bogoslav Šulek, otac hrvatskoga znanstvenoga nazivlja. O stotoj obljetnici smrti (1895-1995)*. Mala knjižnica Matice hrvatske, knj. 19. Zagreb: Matica hrvatska.
- Horel, Catherine. 2015. *Vojnici između nacionalnih fronti: ukidanje Vojne krajine i razvoj Kraljevskoga ugarskog domobranstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1868. - 1914*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Horvat, Marijana; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2015. Jezik hrvatskih znanstvenih tekstova u 19. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika*. [ur. Lisac, Josip; Pranjković, Ivo; Samardžija, Marko]. 4. knjiga: 19. stoljeće. Zagreb: Croatica.
- Jurić, Šime. 1971. Kajkavski vojni „obučevnik“ iz 18. stoljeća. *Kaj : časopis za kulturu i prosvjetu*, 4 (12), 46–55.
- Jurić, Šime. 1972. Kajkavski vojni „obučevnik“ iz 18. stoljeća II. *Kaj : časopis za kulturu i prosvjetu*, 5 (1), 63–81.
- Klaić, Vjekoslav. 1922. *Knjižarstvo u Hrvata. Studija o izdavanju i širenju hrvatske knjige*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan [ur.]. 1860. *Bibliografija hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige*. Zagreb: Brzotiskom Dragutina Albrechta.

- Lopašić, Radoslav. 1879. *Karlovac. Poviest i mjestopis grada i okolice*. Poučna knjižnica Matice hrvatske. Zagreb: Matica hrvatska.
- Maixner, Rudolf; Esih, Ivan. 1952. Bibliografija radova dra. Bogoslava Šuleka. U: *Bogoslav Šulek. Izabrani članci*. Zagreb: JAZU.
- Maixner, Rudolf [ur.]. 1950. Pisma Bogoslava Šuleka Petru Preradoviću. *Grada za povijest književnosti hrvatske* Knj. 19, 33–87.
- Nyomárkay, István. 2000. Mađarski predlošci hrvatske jezične obnove. Vojno nazivlje (na temelju jezika službovnika). U: *István Nyomárkay. Kroatističke studije*. [ur. Stjepan Damjanović] Zagreb: Matica hrvatska. 75–109.
- Pranjković, Ivo. 2006. Bogoslav Šulek i hrvatsko vojno nazivlje. U: *Filološki vjekopisi*. Zagreb: Disput.
- Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Drugo prošireno izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, Marko. 2015. Hrvatski leksik i leksikografija u 19. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika*. [ur. Lisac, Josip; Pranjković, Ivo; Samardžija, Marko]. 4. knjiga: 19. stoljeće. Zagreb: Croatica.
- Schmidt-Brentano, Antonio. 2007. *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität: 1816-1918*. Wien: Österreichischen Staatsarchiv.
- https://www.oesta.gv.at/documents/551235/556044/K_k_+bzw_+k_u_k_+General+1816-1918.pdf/3d248e4a-b52e-4229-b1d9-3f9e5afa82fb. Pristup 12. kolovoza 2019.
- Strohal, Rudolf. 1906. *Grad Karlovac opisan i orisan*. Karlovac: Tisak M. Fagine.
- Torbar, Josip. 1896. Nekrolog – O životu i djelovanju dra. Bogoslava Šuleka. *Ljetopis JAZU* 11, 101–193.
- URL 1: <https://www.austerlitz.org/fr/documents-sur-lexercice-et-les-maoeuvres-de-linfanterie-de-france-1750-1831/>. Pristup 12. kolovoza 2019.
- URL 2: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51888>. Pristup 12. kolovoza 2019.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora*. Drugo dopunjeno izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Vrgoč, Dalibor. 2020. Tko je bio hrvatski krajiški časnik S.S.K.? U: *Vojna krajina u suvremenoj historiografiji* [ur. Roksandić, Drago; Muić, Vedran]. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije – FF press. (u tisku).

Croatian military terminology in pre-Šulek military manuals

Bogoslav Šulek is regarded as the founder of the Croatian military terminology due to a series of his Home Guard manuals published during the period 1870–1875. These include over twenty military booklets that Šulek translated from the Hungarian language. However, the research draws attention to the existence of previously unresearched pre-Šulek Home Guard manuals that had not remained at attempt level alone. They were published under a pseudonym as official manuals in Vojni Sisak and Zagreb in the period 1868–1874. This paper seeks to examine the genesis of their publication and authorship – and from a terminological point of view – to compare their lexical fund with Šulek's terminological innovations. Furthermore, this research has proved that some crucial military manuals – that were regularly in literature attributed to Šulek – were not his translations but rather of Home Guard high rank officers. The two Croatian military manuals that go even deeper into the past are the subject of research as well – the manuscript Kajkavian military manual *Exercitium* from the late 18th century and the first known official military manual printed in Croatian (1811) in Karlovac at the time of Napoleon's Illyrian Provinces – *Mushtranje*. Except perhaps for the Kajkavian *Exercitium*, all the manuals were published as translations of the original written in German, Hungarian and French, so these documents also represent a first-class and authentic source for terminological research from the contact linguistics point of view.

Keywords: military terminology, Bogoslav Šulek, Stjepan pl. Šašić-Kirinski, Ivan Vuković, *Mushtranje*, *Službovník*, military manuals

